

Lutke i njihova primjena u vrtiću

Fruk, Natalija

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:314579>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-13**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Natalija Fruk

LUTKE I NJIHOVA PRIMJENA U VRTIĆU

Završni rad

Zagreb, srpanj, 2021.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

Natalija Fruk

LUTKE I NJIHOVA PRIMJENA U VRTIĆU

Završni rad

**Mentor rada:
Doc. dr. sc. , Marijana Županić Benić**

Zagreb, srpanj, 2021.

SADRŽAJ

Sažetak

Summary

1. UVOD	1
2. LUTKARSTVO, LUTKA I LUTKAR.....	2
3. VRSTE LUTAKA	3
3.1. Prstne lutke.....	3
3.2. Ručne lutke.....	4
3.3. Lutke na štapu.....	6
3.4. Lutke na koncima.....	8
3.5. Stolne lutke.....	10
4. DIJETE I LUTKA	11
4.1. Dječji razvoj	11
5. ODGOJITELJ I LUTKA	16
6. PRIMJENA LUTKE U VRTIĆU	17
7. PROJEKT	19
8. ZAKLJUČAK.....	24
9. LITERATURA	25
10. POPIS FOTOGRAFIJA.....	26
11. PRILOZI.....	27

Sažetak

Ovaj završni rad govori o lutkama koje se koriste u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju. Počevši od prošlosti i samog podrijetla lutaka, te njihovim brojnim vrstama, navedene su glavne podjele lutaka i najpoznatije vrste unutar tih podjela. One se razlikuju po izgledu, načinu izrade, materijalima, veličini, obliku i načinu animiranja. Svaka lutka je sama po sebi jedinstvena i posebna. Iako su naizgled različite, njihova glavna uloga je ista, da im se uz pomoć lutkara/animatora udahne život. Lutkar može biti bilo tko - od djeteta do odrasle osobe. On je kreativno i maštovito biće koje uz pomoć svoje lutke može učiniti što god poželi. Lutke ponajviše imaju korist u radu s djecom rane i predškolske dobi. One utječu na njihov cjelokupni razvoj - socijalni razvoj, emocionalni razvoj, potiču samostalnost, stvaralaštvo i razvoj pozitivne slike o sebi. Uz njih se djeca osjećaju sigurno, djeluju za njih kao neka vrsta utočišta. One ih uveseljavaju, tješe, brinu o njima. Djeca se lakše otvaraju lutkama, komuniciraju preko njih i tako izgrađuju međusobne odnose s odraslima i vršnjacima. Uz djecu i odgojitelje, lutke su također članovi odgojno-obrazovnih skupina. Odgojitelji koji u svom radu koriste lutke lakše se zbližavaju s djetetom i upoznaju svako dijete individualno. Lutke im pomažu u stjecanju dječjeg povjerenja, za lakšu komunikaciju i komunikaciju o problemima, ali i za stvaranje pozitivnog i ugodnog ozračja u kojem se svako dijete osjeća važno i sigurno.

Ključne riječi: lutkarstvo, lutka, lutkar, dječji razvoj

Summary

This final paper is about dolls which are used in early and preschool education. Starting from the past and the very origin of dolls and their many types. The main divisions of puppets and the most famous species within these divisions are listed. They differ by appearance, method of production, materials, size, shape and method of animation. Each doll is unique and special by itself. Although they are seemingly different, their main role is the same, to breathe them life with the help of puppeteers or animators. A puppeteer can be anyone - from a child to an adult. He is a creative and imaginative being who, with the help of his doll, can do whatever he wants. Dolls have mostly benefits in work with children of early and preschool age. They affect their overall development - social development, emotional development, encourage independence, creativity and the development of positive self-images. With dolls children feel safe. They act for them as a kind of refuge. They make them happy, comfort them and care about them. Children find it easier to open up to dolls, they communicate through them and that's how they build relationships with adults and peers. With children and preschool teachers, dolls are also members of educational groups. Preschool teachers who use dolls in their work find it easier to get closer and get to know each child individually. Dolls help them gain children's trust, for easier communication about stuff and problems, but also for creating a positive and pleasant atmosphere in which every child feels important and safe.

Key words: puppetry, puppet, puppeteer, child development

1. UVOD

Lutka je jedan od važnih sredstva koje djeluju poticajno i moćno u radu s djecom rane i predškolske dobi. Podrijetlo lutke proizlazi iz davne prošlosti, a od samih začetaka do danas pojavilo se mnoštvo vrsta i oblika lutaka, ali i načina njihove animacije i korištenja u aktivnostima. Kroflin (2011) navodi kako su se lutkarske predstave za djecu pojavile tek u 19. stoljeću, a široku popularnost dobivaju u drugoj polovici 20. stoljeća. Mnogi autori razmatraju pravo porijeklo lutaka i postoji mnoštvo teorija o tome. Zagovaraju se razna polazišta poput onih da su lutke nastale od dječjih igračkaka ili pak u totemima, idolima i kipovima korištenih u važnim obredskim ceremonijama. Uz lutkarstvo se vežu lutke kao pokretne figure, namijenjene lutkarskim izvedbama na pozornici. Smatra se da je lutka više od samog objekta jer se oživljava pokretom, odnosno pokretanjem dijelova same lutke. Kako bi brojni predmeti poput boca, čarapa, kartona oživjeli potrebno je samo malo mašte i kreativnosti. Lutkarstvo kao zastupljeni umjetnički pravac nudi nam mnoštvo mogućnosti. Njegov cilj je da se lutka oživi među djecom, da postane član odgojno-obrazovnih skupina, a ujedno i djetetov prijatelj s kojim se može poistovjetiti, kojem može sve izreći bez straha i predrasuda. Djeca uz pomoć lutaka prestaju biti pasivni promatrači te postaju aktivni sudionici u svim planiranim i neplaniranim situacijama i aktivnostima.

Temu ovog rada odabrala sam na temelju vlastitog iskustva s lutkama i pozitivnog stava o njima koji sam stekla tijekom studiranja i boravka u dječjim vrtićima. Vođena stvarnim situacijama među djecom - veselim i radosnim događajima, ali i onim manje lijepim poput prepiraka i sukoba odlučila sam istražiti lutke. Počevši od vrsti lutka i njihove izrade, pa sve do njihovog utjecaja i primjene u radu s djecom rane i predškolske dobi.

2. LUTKARSTVO, LUTKA I LUTKAR

“Lutkarstvo je umjetnost lutke i umjetnost lutkara, ono je ujedno djetetu prvi prizor u svijet scenske umjetnosti od najranijeg djetinjstva.” (Županić Benić, 2019, str. 9). Županić Benić (2009) ističe da je lutkarstvo sinteza umjetnosti koja u sebi objedinjuje likovni, glazbeni, dramski, plesni i književni izraz pa iz tog razloga nudi bezbroj mogućnosti kreativnog izražavanja. “Od svih grana scenske umjetnosti lutkarstvo je najpogodnije za prikazivanje bajki, fantastike, čudesnih prizora. Zato je i kazalište lutaka tako blisko djeci” (Pokrivka, 1980, str. 8). “Bit je lutkarstva, kao grane scenske umjetnosti, u neobično lijepom, poetskom činu oživljavanja nežive materije preko glumaca lutkara” (Pokrivka, 1980, str. 8).

Lutkar je osoba, glumac koji lutki daje život (Županić Benić, 2019, str. 24). Autorica tvrdi kako lutkar treba biti umjetnik koji ima potrebu i sposobnost nešto izreći, koji zna zaokupiti pozornost svoje publike te majstor glume i animacije lutaka. “Za razliku od kazališta, u kojem glumac na pozornici naglašava svoj ego, glumac lutkar u lutkarskom kazalištu mora potisnuti svoj ego u pozadinu i svu svoju energiju usmjeriti na lutku, jer ona igra glavnu ulogu” (Ivon, 2010).

Županić Benić (2009) opisuje lutku kao temeljno izražajno sredstvo lutkarstva, te posrednika između publike i lutkara. “Lutka je trodimenzionalna figura izrađena od različitih materijala poput drva, voska, papirmašea, platna ili metala. Namijenjena je kazališnoj izvedbi da prikaže čovjeka ili neko drugo biće, a oživljava je čovjek uz pomoć žica i štapova kojima manipulira izvana ili neposredno vlastitim rukama” (Kroflin, 2020, str. 15). “Svijet lutaka je svijet poezije, humora, satire, fantastike, svijet koji ne poznaje granice između ljudi, životinja, biljaka i predmeta” (Pokrivka, 1980, str. 9). Autorica tvrdi kako scenska lutka može učiniti bezbroj radnji koje su neizvedive u realnom svijetu - lutke mogu letjeti, smanjivati se, nestajati, životinje mogu govoriti ljudskim glasom, predmeti počinju “misliti” i “osjećati”.

Pokrivka (1980) ističe da je u lutkarskoj igri dominantna likovna komponenta pa je scenska lutka u središtu interesa lutkarske umjetnosti. Kraljević (2003) objašnjava kako je scenska lutka ta koja pokreće emocije kod djece, a emocije su osnovni pokretač svakog stvaralaštva. One će pokrenuti djetetov govor, komunikaciju, maštu, želju za likovnim stvaranjem, pokretom i sve će se stvaralačke snage ujediniti, intelektualno uključiti, isprepletati, osloboditi, te će se iz toga roditi nešto lijepo, kvalitetno i korisno.

3. VRSTE LUTAKA

Pokrivka (1978) piše kako se pojam lutke mijenjao tijekom povijesti, od narodnog lutkarstva, preko pojave autorskog kazališta lutaka, do danas kada postoje različite vrste lutaka i njihove namjene.

Unatoč raznolikostima koje susrećemo kod lutaka Županić BeniĆ (2009 ih dijeli prema načinu pokretanja (rukom, štapom i koncem) i prema poziciji s koje se animiraju.

1. Podjela lutaka prema načinu pokretanja prema Županić BeniĆ (2009):

1.1. Ručne lutke:

- a) Ginjol
- b) Zijevalica

1.2. Lutke na štapu:

- a) Javajka
- b) Lutke za kazalište sjena
- c) Velike lutke

1.3. Lutke na koncima

- a) Marioneta

2. Podjela lutaka prema poziciji s koje se animiraju:

- a) Odozdo (ručne lutke, štapne lutke)
- b) Odozgo (marionete na koncima, marionete na žici)

3.1. PRSTNE LUTKE

“Prstna lutka je lutka na prstu. Uobičajeni nazivi su: prstna lutka, lutka na prstu, a pojavila se i odlična kovanica prstolutka” (Kroflin, 2020, str. 16). Prema Kroflin (2020) postoje dvije vrste prstnih lutaka koje se razlikuju po tome kako su okrenuti prsti - prema gore ili prema dolje.

Prstne lutke s prstima okrenutim prema gore mogu biti:

- a) Lik nacrtan na prstu
- b) Lutka natakuta na prst

“Prstne lutke s prstima okrenutim prema dolje: kažiprst i srednjak su noge, dlan u kostimu je tijelo lutke, a glava je pričvršćena na ručni zglob ili je lutkar drži drugom rukom” (Kroflin, 2020, str. 56). Prstne lutke su najmanje i zbog toga ih djeca vole. Autorica ističe kako su prstne lutke pogodne za rad s djecom u vrtiću, prvim razredima osnovne škole, ali i u terapiji.

Fotografija 1

Na fotografiji 1 prikazana je prstna lutka

Napomena: Privatni izvor

3.2. RUČNE LUTKE

“Sam naziv ručna lutka otkriva osnovno obilježje tog tipa lutke. Navlači se na ruku poput rukavice i pokreće pomicanjem prstiju, rotacijom šake i podlaktice. Osjećamo je kao produžetak naše ruke, kao da je jedan dio nas samih, što na neki način i jest, jer život ručne lutke na sceni ovisi o finim, ponekad minimalnim, ali za lutku važnim pokretima naših prstiju” (Županić Benić, 2019, str. 27). Autorica piše kako je baš zbog te karakteristike ova vrsta lutaka najprihvaćenija kod djece jer je mogu u potpunosti kontrolirati i tako se nesmetano

uživjeti u lutkarsku igru. Ručne lutke su prema izradi i animaciji jednostavne lutke, a koriste se kada lik, odnosno lutka, mnogo pričaju ili kada se želimo koristiti lutkinim rukama tako da u njima držimo neki rekvizit.

3.2.1. Ginjol

“Ginjol je tip lutke koji se navlači na ruku poput rukavice i zato ju zovemo i lutkom rukavicom. Obično kažiprst pokreće glavu, a palac i mali prst pokreću lutkine ruke” (Županić BeniĆ, 2009, str. 11). Pokrivka (1978) navodi kako su nastale u Francuskoj u 18. stoljeću kao vrsta lutaka za izvođenje predstava na ulici. “Sama anatomija ginjola sastoji se od triju elemenata: predimenzionirane glave, izraženih ruku i tijela kojeg čini haljinica koja prekriva ruku glumca lutkara” (Županić BeniĆ, 2009, str. 26).

Fotografija 2

Na fotografiji 2 prikazana je lutka ginjol

Napomena: Privatni izvor

3.2.2. Zijevalica

“Zijevalica je ručna lutka koja se poput ginjola animira navlačenjem na ruku, ali je njezina posebnost, za razliku od ginjola, u tome što prsti lutkarove ruke otvaraju i zatvaraju lutkina usta. Upotrebljavaju se kad je kod karaktera najizraženiji govor ili kad govor (riječ,

pjesma) nosi najveću poruku” (Županić Benić, 2009, str. 39). Autorica Županić Benić (2019) naglašava kako se anatomija zijevalice sastoji od dva dijela: glave koju karakteriziraju izražena usta s mogućnošću otvaranja i zatvaranja i tijela na kojem se mogu pomicati ruke i noge.

Fotografija 3

Na fotografiji 3 prikazana je lutka zijevalica

Napomena: Privatni izvor

3.3. LUTKE NA ŠTAPU

“Pod pojmom lutke na štapu podrazumijevamo sve lutke koje pokrećemo i kontroliramo s pomoću štapa i žice” (Županić Benić, 2019, str. 69). Autorica navodi kako lutke na štapu nude najviše mogućnosti, najmanje podliježu pravilima te se pojavljuju u različitim oblicima.”Štapne lutke mogu biti na jednom štapu, ili na jednom nosivom štapu s dva štapića za ruke, ili na dva štapa (npr. za likove životinja). Mogu biti trodimenzionalne ili plošne” (Kroflin, 2011).

3.3.1. Lutke sjene

“Lutka sjena za razliku od svih ostalih kazališnih lutaka u izvedbi nikad nije vidljiva kao objekt, već samo kao sjena odnosno iluzija koju stvara svjetlost” (Županić Benić, 2019, str. 55). Autorica ističe kako su lutke sjene obično dvodimenzionalne, odnosno plošne te djeluju poput pokretnih slika. Mogu biti transparentne ili samo siluete. Pokrivka (1978) navodi kako se izrađuju u profilu tako da su figure priljubljene uz bijelo platno. Pod snopom svjetlosti ocrtavaju se na drugu stranu platna, odnosno paravana, te tako izgledaju kao da su žive i u prirodnom pokretu.

Fotografija 4

Na fotografiji 4 prikazane su lutke sjene

Napomena: Preuzeto s interneta

3.3.2. Javajke

“Javajka je trodimenzionalna štapna lutka koja se sastoji od tijela lutke i kontrolnog mehanizma koji čini štap, a koji pak pokreće glavu unutar koje je fiksiran prolazeći kroz trup lutke te žice kojima se pokreću ruke” (Županić Benić, 2019, str. 71). “Klasična javajka animira se odozdo. Pritom je animator iza paravana te jednom rukom drži štap i animira glavu, dok u drugoj ruci drži žice i njima animira lutkine ruke” (Županić Benić, 2019, str. 74). Autorica opisuje kako postoji varijacija javajke koja se animira odozgo. Takve lutke sastoje se od glavne vodilice - štapa koji je pričvršćen za vrat i omogućuje rotiranje i klimanje glave.

Animatori se nalaze na pozornici, nisu skriveni iza paravana, obučeni u crno kako bi se jače isticala lutke.

Fotografija 5

Na fotografiji 5 prikazana je lutka javajka

Napomena: Privatni izvor

3.4. LUTKE NA KONCIMA

Prema Kroflin (2020) lutke na koncima su sve lutke koje se animiraju uz pomoć konaca ili žica.

3.4.1. Marioneta

“Marionete su lutke koje pokreću konci ili lutke na koncima, a zbog posebnosti izrade i animacije najzahtjevnije su odnosno najsloženije od svih lutkarskih formi” (Županić BeniĆ, 2019, str. 80). Prema Županić BeniĆ (2019) anatomija marionete sastoji se od tri osnovna elementa: tijela lutke, mehanizma za animaciju lutke, niti konaca pričvršćenih na kontrolni mehanizam i dijelove lutke.

Konci na marioneti mogu se podijeliti u tri kategorije:

- a) Glavni konci - konci koji nose lutku
- b) Konci koji kontroliraju pokret
- c) Konci za specijalne efekte (pokretanje kapaka, zatvaranje i otvaranje usta)

“Blagim pomicanjem konaca pomičemo željene dijelove lutke, a na taj način ona može hodati, mahati rukama, klimati glavom, saginjati se, padati, skakati... Sve te mogućnosti pokretanja čine ju najsličnijom čovjeku među svim drugim lutkarskim vrstama” (Županić Benić, 2009, str. 88).

Fotografija 6

Na fotografiji 6 prikazana je lutka marioneta

Napomena: preuzeto s interneta

3.5. STOLNE LUTKE

“Stolnim lutkama nazivamo sve lutke na podlozi, animirane odostraga (ili sa strane), vidljive u cijelosti” (Kroflin, 2020, str. 153). Autorica opisuje kako lutkar i stolna lutka dijele isti prostor te se nalaze na istoj razini - lutkar nije ni iznad ni ispod lutke, već se nalazi iza ili pokraj nje. “Bezbrojne su varijacije - s obzirom na materijal, tehnologiju, način animacije, broj animatora itd.” (Kroflin, 2020, str. 156). Po volumenu mogu biti plošne ili trodimenzionalne. “Stolna lutka može biti opremljena i vrlo složenim mehanizmom, kombinacijom poluga i užadi, koji joj omogućuju širok spektar pokreta, mimika, šake sposobne za hvatanje” (Kroflin, 2020, str. 156).

Fotografija 7

Na fotografiji 7 prikazane su stolne lutke

Napomena: preuzeto s interneta

4. DIJETE I LUTKA

“Od najranije dobi djeca su privržena lutkama zato što uživaju u igri gdje spontano oživljavaju nežive objekte jednostavno igrajući se” (Županić BeniĆ, 2019, str. 109). Prema Majaron i Kroflin (2004), igrajući se lutkama, djeca istražuju, pokušavaju razumjeti i stvoriti sliku o svijetu koji ih okružuje. Pokrivka (1980) tvrdi kako lutke u djetetu pokreću njegov misaoni svijet, osjećajni svijet i svijet mašte. Djeca u svojoj mašti oživljavaju predmete i igračke koje koriste u igri, vladaju njima, traže rješenja za razne situacije i probleme koji ih zaokupljaju. Igre lutkama djeci dolaze spontano, nije im potreban nikakav poticaj odraslih osoba, scenarij ili publika. Uz njih djeca daju cijelog sebe, potpuno se uključe i uživaju u svoj zamišljeni svijet.

Igre lutkama za djecu znače mnogo više od samog oživljavanja lutke i oponašanja situacija. Djeca s lutkama nastupaju tako da se kreću s njima, upotrebljavaju geste i govor kako bi što bolje dočarali ono što su zamislili. Potpuno se poistovjećuju s likovima, ulaze u njihove uloge i pretvaraju se kao da su ti predmeti ili osobe. “Mogli bismo reći da su djeca sama po sebi lutkari od prvog trenutka kada uzmu krpicu, cipelu, kuhaču, igrajući se kao da taj predmet govori i kreće se” (Županić BeniĆ, 2019, str. 109).

Tomasović (2016) prema Majaron tvrdi kako je poželjno da dijete samo stvara vlastitu lutku jer je tada lutka samo njegova i više se poistovjećuje s njom. Dijete stvara svoju lutku baš onako kako je zamišlja u svojoj mašti, izrađuje je svojim rukama, a oživljava svojom energijom i osjećajima.

4.1. DJEČJI RAZVOJ

Lutke pružaju djetetu korist u njegovom razvoju od samog početka. Majaron i Kosec (2004; prema Ivon, 2010) smatraju da od procesa izrade, odnosno stvaranja lutke, djeca razvijaju svoje motoričke vještine, iskazuju kreativne potencijale te uspostavljaju komunikaciju i višestruko, na simboličan način razrješavaju osobne probleme. Pokrivka (1980; prema Gržinić, Vidović i Ilić, 2009) navodi kako lutka u djetetu potiče toleranciju, emocionalnu inteligenciju i empatiju, razvija bogatstvo metaforičkog mišljenja i izražavanja, te potiče razvoj mašte i kreativnosti.

Hunt i Renfro (1985; prema Ivon, 2013) navode kako lutkarstvo integrira gotovo sve discipline koje su potrebne za djetetov razvoj: percepciju, shvaćanje, pokret, koordinaciju, socijalizaciju i govor. “Između brojnih vrijednosti koje se pripisuju interakciji djeteta s lutkom,

najznačajnije su one da osnažuje djetetovu sliku o sebi, potpomaže razvoju govora kroz verbalno izražavanje, nudi djetetu prihvatljive izlaze za oslobađanje emocija, potiče razvoj socijalnih vještina, omogućuje djetetu da doživi i spozna različite životne situacije, te mu pomaže da razlikuje san od jave” (Ivon, 2013, str. 45).

4.1.1. Lutka u poticanju dječje pozitivne slike o sebi

“Prioritetan zadatak odgojitelja jest pomagati djetetu da razvije pozitivnu sliku o samome sebi. To za predškolsko dijete znači i samopercepciju, razumijevanje vlastite razvojne kompetencije i primjerenosti u svojoj kulturnoj sredini” (Ivon, 2010, str. 40).

Prema Ivon (2013) postoji nekoliko sastavnica slika o samome sebi:

- a) Tjelesno ja
- b) Intelektualno ja
- c) Emocionalno ja
- d) Komunikacijsko ja

Na području “tjelesnog ja” mnogo je mogućnosti da se uz pomoć lutke upozna vlastito tijelo, njegova građa i funkcija. To može biti razgovor s lutkom ili s njezinim dijelovima tijela te crtanje dijelova tijela.

Lutke pomažu u razvijanju vještina potrebnih za izgradnju “socijalnog ja”. “Kako je kreativno lutkarstvo u pravilu grupna aktivnost, ono zahtijeva da djeca slušaju jedni druge, da čekaju u redu, da jedna druge promatraju, da poštuju ideje, prijedloge i osjećaje drugih” (Ivon, 2010, str. 41).

Majaron i Kroflin (2004) tvrde kako lutka kao sredstvo za poticanje pozitivne slike o sebi ima veliku važnost ako ona dođe u ruke sramežljivog djeteta. Takvo će se dijete pomoću lutke lakše obratiti prijatelju i lakše će izreći svoje osjećaje, ideje i misli. Kada dijete animira lutku, sva je njegova energije usmjerena na lutku, svi gledaju u nju i sve ideje i pogreške pripisuju se lutki.

Pokrivka (1980) ističe kako će lutka omogućiti da djeca vide odgojitelja u drugačijem svijetu. Kada se odgojitelj koristi lutkama on postaje čarobnjak, onaj koji pripovijeda događaje - “osoba s lutkom”. Tako ga djeca vide kao osobu koja donosi radost i uzbuđenje,

smatraju ga osobom koja voli i uživa u igrama s njima, a sve to pozitivno utječe na razvoj njihove slike o sebi.

4.1.2. Lutka u poticanju dječje samostalnosti

Odrasle osobe iz djetetove okoline učinkovito potiču i podupiru djetetovu samostalnost. Ivon (2010) ističe kako djetetovu samostalnost treba poticati i razvijati u svim sferama života: od fizičke samostalnosti odijevanja i hranjenja, do odluke kojom će se igračkom dijete igrati, koju će aktivnost ili igru odabrati, kako će riješiti neki problem ili zadatak. U svim navedenim situacijama, za postizanje dječje samostalnosti odgojitelju može pomoći lutka, odnosno komunikacija uz pomoć lutke. Dijete lutku smatra svojim autoritetom te će s većim oduševljenjem poslušati i prihvatiti njeno mišljenje. “Na taj način lutka može biti povjerljiv posrednik između djeteta i njegove sredine, koji će mu uvelike pomoći da se samostalno uključi u mnoge socijalne i druge situacije” (Ivon, 2010, str. 44).

4.1.3. Lutka u poticanju socijalne kompetencije djece

Prelaskom iz roditeljskog doma u predškolsku ustanovu dijete se nalazi u nizu novih situacija koje od njega zahtijevaju uporabu mnogih sposobnosti, pa tako i socijalnih. U dječjem vrtiću susreće se s vršnjacima i odgojiteljima, s njima gradi odnose i sklapa prijateljstva. “Osnovne društvene vještine koje su temelj dobrih odnosa među djecom i između djece i odgojitelja u dječjem vrtiću jesu vještine slušanja, lijepoga govora, traženja pomoći i naklonosti drugih” (Ivon, 2013, str. 48).

Ivon (2013) navodi kako te vještine u kontekstu odgojne skupine i uključuju postavljanje pitanja, čekanje na red i uključivanje u igru, praćenje odgojiteljičinih uputa, neprekidanje sugovornika, traženje prijatelja za igru, pomoć drugima.

U svakoj se dječjoj igri i aktivnostima javljaju spontane i neizbježne teškoće socijalizacije. Takve situacije omogućuju odgojiteljima odličnu priliku da posredno, uz pomoć lutke, unapređuje dječji socijalni razvoj. Komunicirajući putem lutke, odgojitelj će lakše stvoriti atmosferu suradnje, spontanosti i razumijevanja među djecom. Uz pomoć lutke djeca će lakše riješiti probleme koji su nastali tijekom igre. Djeci koja su u sukobu lutka pomaže verbalizirati ljutnju i razumijevati zašto se ona javlja te koje su mogućnosti

otklanjanja nastalog sukoba. Lutka ima ulogu “prigušivača”, glavnu ulogu da djecu podsjeti na primjereno ponašanje u određenim situacijama te da mu ponudi moguća rješenja nastalog problema. “Neke treba potaknuti na to da budu strpljivi dok čekaju na red za odabranu aktivnost ili dok sudjeluju u rješavanju problema. Primjerice, uključivanjem “spora” u zaplet lutkarske igre djeca će upoznati kompromis kao čarobno sredstvo za rješavanje međuljudskih odnosa” (Ivon, 2013, str. 48).

Porenta (2003; prema Ivon, 2010) tvrdi kako lutke opuštaju djecu, a ona djeca koja se igraju s lutkama su manje agresivna, zrelija i odgovornija. Također, lutke im pomažu pri sklapanju prijateljstva i izgradnji zajedništva.

4.1.4. Lutka u poticanju dječjeg stvaralaštva

Ivon (2013) naglašava kako brojni teoretičari i praktičari dokazuju da djeca kroz igru jačaju kreativnost i imaginaciju jer kroz igru slobodno iskušavaju nove ideje, izražavaju se na način na koji žele, istražuju, iskušavaju i kombiniraju.

Prema Ivon (2010) stvaralački proces kod djece promatramo kroz tri etape:

- a) Upoznavanje s predmetom
- b) Ovladavanje upotrebom ili načinom funkcioniranja predmeta
- c) Oblikovanje novih kombinacija (dopunjavanje, dorađivanje, provjeravanje)

“U odnosu na lutku, prva bi etapa bila da je dijete promatra, opipava, stišće, baca, pokušava je “oživiti”. U drugoj etapi, ono će otkriti lutkine mogućnosti - da lutka čini nešto što bi ono htjelo, da dijete progovara kroz nju, da mu lutka može biti “pomoćnica” u različitim situacijama ili prijatelj u igri koji ga promatra, da bi potom, u trećoj etapi, lutka, koja sada može biti bilo koji predmet, dobila neku od uloga lika (simbola) s kojim dijete razvija monolog, dijalog ili govor kroz kazališnu formu” (Ivon, 2010, str. 57).

Lutke olakšavaju rad odgojiteljima jer će njima lakše nego bilo kojim drugim sredstvom potaknuti djetetove dublje interese i spontane reakcije. Dječje stvaralaštvo javlja se kada se djeci daje mogućnost da se slobodno izražavaju lutkama, eksperimentiraju, istražuju i improviziraju dok ih, u tom procesu, potiču i ohrabruju odgojitelji. Ivon (2013) navodi kako su lutke i lutkarske predstave posebno pogodne za poticanje jezičnog i govornog stvaralaštva djece. Djeca rado izvode lutkarske improvizacije poput igrokaza i predstava. Njihova

provedba realizira se na razne načine: uz monologe, dijaloge, pred publikom, s paravanom ili bez njega. Tako se djeci nudi mogućnost da isprobaju razne načine izražavanja, da se slobodno izražavaju i razvijaju jezičnu kreativnost.

4.1.5. Lutka u poticanju emocionalnog razvoja djeteta

Majaron (2004; prema Zavoreo, 2011) naglašava važnost lutke za emocionalni razvoj djeteta. Posredovanjem lutke djeca, ali i odrasli, lakše preživljavaju strah i druge emocije. U igri s lutkama djeca prevladavaju i nadigravaju različite teškoće, a lutke preuzimaju negativna ponašanja, agresivna stajališta i druge negativne emocije bez osjećaja krivnje. “Dijete može preuzeti neku emociju a da ona nema intenzitet koji ima u stvarnosti i tako je može kontrolirati” (Ivon, 2005, str. 8). Lutka pomaže djeci da budu spontanija, da izbjegnu stresne odnose, posebice s odraslima, jer je lutka autoritet odabran od strane djeteta. “Dok dijete gleda lutku kako izražava pozitivne osjećaje, poput radosti, sreće, nježnosti, u njemu se spontano bude slični osjećaji. Ističe se kako takvo korištenje lutke pomaže posebice kod prilagodbe djeteta u vrtićku odgojnu skupinu te mu pomaže da u tom osjetljivom razdoblju svlada strah od odvajanja od roditelja i nepoznatog te omogućuje odgojitelju da s djetetom uspostavi lakšu komunikaciju” (Županić Benić, 2019, str. 121).

4.1.6. Lutka u poticanju pažnje i angažiranosti

Djeca često znaju biti nemotivirana za grupne aktivnosti ili zaokupljena drugim područjima aktivnosti. U takvim situacijama lutka može imati veliku ulogu u motivaciji djece i time olakšati rad odgojitelja. Wallace i Mishina (2004; prema Tomasović, 2016) tvrde kako lutke ne utječu izravno na uključenost djece, već je ona intervenirajuće sredstvo koje posredno djeluje na uključenost djece u aktivnosti. Naglašava kako lutke imaju moć da zaokupe djetetovu pažnju i da usmjere koncentraciju djece, a da ona toga nisu ni svjesna jer uživaju u tim aktivnostima. Pažnja koja se postiže s lutkama nije nametnuta, ona je prirodna i pri tome je dijete usmjereno na proces (igru), a ne na produkt (učenje).

5. ODGOJITELJ I LUTKA

”Mogućnosti primjene lutke u radu s djecom doista su mnogobrojne, načini kako, kada i koliko će lutka biti zastupljena u samom odgojno-obrazovnom procesu ovisi samo o učitelju ili odgojitelju jer priroda je djece takva da su otvorena za nova iskustva i igru i ona nikad neće lutki reći ne” (Županić BeniĆ, 2019, str. 119). Mnogi autori tvrde kako se u radu s lutkama mogu očekivati samo pozitivna iskustva. Županić BeniĆ (2019) navodi kako uporaba lutke u vrtiću ovisi najviše o odgojitelju i njegovom senzibilitetu za lutkarstvo. To se odnosi na otkrivanje i uočavanje mogućnosti korištenja lutaka, na interes uvođenja lutke u aktivnosti te volja za rad s djecom na takav način. “Da bi lutka bila zastupljena u odgojno-obrazovnom procesu važno je prije svega da učitelji i odgojitelji kao nositelji tog procesa pokazuju zanimanje i otvorenost prema primjeni lutke u vrtiću i školi “ (Županić BeniĆ, 2019, str. 118). Odgojitelj treba poticati i vrednovati dječje dramsko-scenske sposobnosti. Kako bi to bilo moguće, odgojitelj treba stvoriti poticajno okruženje koje će biti bogato raznim materijalima koji će omogućiti djeci da razvijaju svoje sposobnosti, ali i da se istovremeno zabavljaju i uče.

Autorica navodi kako lutka pomaže odgojiteljima da lakše uspostave komunikaciju s djecom. Kada odgojitelj koristi lutku on postaje prijatelj djeci te mu se ona lakše otvaraju i raspravljaju o određenim situacijama ili problemima. Ivon (2010) tvrdi kako odgojitelji uz pomoć lutke uspostavljaju lakšu verbalnu i neverbalnu komunikaciju s djecom. Tako u razgovoru sa svakim djetetom individualno, odgojitelj može doći do spoznaje o njihovim razvojnim mogućnostima i potrebama, problemima koji ih muče i slično. Majaron i Kroflin (2004) opisuju kako se s lutkom postiže dvosmjerna komunikacija. Najprije se odrasla osoba s lutkom obraća djeci, a kasnije će dijete reagirati uz pomoć lutke kao posrednika i tako izraziti svoje mišljenje.

Bastašić (1990) ističe kako djeca, u prisustvu odrasle osobe - odgojitelja, roditelja, nastavnika, stvaraju priče uz pomoć lutke. O njima ovisi i spontanost dječje igre. Ako se odgojitelji, roditelji ili učitelji pretjerano uključe i angažiraju u dječju igru, može doći do gušenja njihove kreativnosti i izgradnje osobnosti.

6. PRIMJENA LUTKE U VRTIĆU

Prema Županić Benić (2019) lutkama se u vrtiću ne koriste samo odgojitelji već i ostali članovi stručnog tima, poput logopeda, defektologa, pedagoga i psihologa. One se u vrtiću, zbog svoje jednostavnosti, mogu koristiti kad god se smatra da je to dobra ideja. Lutke se mogu koristiti bilo kada i bilo gdje. U vrtićima se koriste u igrama uloga, u manjim skupinama u kojima djeca sama improviziraju ili u jutarnjem krugu.

Broggini (1995; prema Ivon, 2010) opisuju uobičajene oblike uporabe lutke u odgojno-obrazovnom radu u dječjem vrtiću:

- a) Lutka/skupina
- b) Lutka/sadržaj
- c) Lutka/područje
- d) Lutka/odgojni projekt
- e) Lutkarske igre sa scenskom lutkom

Način *lutka/skupina* odnosi se na uporabu lutke u različitim svakodnevnim situacijama u skupini dječjeg vrtića. Lutka odgojitelju pomaže da uspostavi i održi pozitivnu komunikaciju s djecom koja potiče prijateljstvo i suradnju, a smanjuje sukobe. “Tim pristupom lutka postaje dio svakodnevne stvarnosti u vrtiću, poseban prijatelj u igri i u dječjim iskustvima” (Ivon, 2010, str. 83).

“Koristeći lutku na načine *lutka/sadržaj* i *lutka/područje*, odgojitelj će lakše i aktivnije potaknuti djecu da uče, odnosno da stječu iskustva unutar određenog sadržaja ili područja” (Ivon, 2010, str. 83). Prema Ivon (2010) lutke pomažu učiteljima i odgojiteljima u prenošenju znanja i uspostavljanju odnosa, a djeci omogućuju da pozornije promatraju i interpretiraju svijet oko sebe.

U realizaciji *odgojnog projekta* lutka pomaže odgojitelju potaknuti i produbiti dječje zanimanje za određenu temu kojom se projekt bavi. Ivon (2010) naglašava da lutku u projekt uključujemo kao pripovjedački i motivacijski element.

“Djeci su osobito inspirativne *lutkarsko-scenske* igre kao lutkarska improvizacija, lutkarske igrice, lutkarska dramatizacija umjetničkih tekstova” (Ivon, 2010, str. 84).

Boggini (1995; prema Ivon, 2010) opisuje što sve uključuju igre s lutkom:

- a) Plastičnu manipulaciju
- b) Znakovni jezik uz pomoć kojeg lutkar daje život nekom predmetu
- c) Riječ kao verbalni jezik za dijaloge
- d) Zvukove, šumove i glazbu koji prate situaciju
- e) Scenografiju
- f) Svjetlost

Uz navedene elemente, Kroflin (2011) uočava još jedan važan element kazališne predstave, a to je paravan. Navodi kako se lutkarske igre mogu odvijati i bez njega tako da animatori budu vidljivi, no mogu biti i zaklonjeni paravanom. Prema njenom mišljenju scenografija treba biti sasvim jednostavna i simbolična, svjetlosni efekti mogu se ostvariti baterijskom svjetiljkom ili svijećom, a glazba može biti živa ili snimljena.

Županić Benić (2009) tvrdi kako predstavu treba kreirati kao jednu cjelinu. Tijekom stvaranja predstave treba se držati pravila jednostavnosti, odabrati jednu vrstu lutaka i jednostavnu scenografiju. “Umijeće je svesti sva izražajna sredstva na minimum, iz čega će nastati mnogo više nego da smo se oboruzali svim mogućim sredstvima koja su nam na raspolaganju” (Županić Benić, 2009, str. 191).

7. PROJEKT

Projekt na temu svog završnog rada provela sam s dječakom Petrom. Petar ima 3 i pol godine te je veoma kreativno i maštovito biće koje se voli stvaralački izražavati.

7.1. IZRADA LUTAKA

Projekt smo započeli izradom lutaka. Kako bih potaknula interes djeteta da se uključi u aktivnost pripremila sam mnoštvo različitog materijala koji sam stavila u veliku kutiju. Upitala sam ga da li želi sa mnom raditi lutkice s kojima ćemo se kasnije igrati. Zbog svoje radoznalosti, Petar je odmah krenuo u istraživanje i gledanje pripremljenog materijala. U kutiji su bile pripremljene: drvene kuhače, flomasteri, tempere i kistovi, vodene boje i kistovi, pastele, kolaž papir, škare i ljepilo, tkanine, pomponi, šarene trake, vuna, kutijica s trodimenzionalnim pokretnim očima te vruće ljepilo s patronama. Petru su neki od ponuđenih materijala bilo veoma zanimljivi pa se upustio u daljnje istraživanje. Primijetio je da, ako zatvori kutijicu u kojoj su bile trodimenzionalne oči, može stvarati šum. Tako je kutija postala zvečka s kojom je svirao. Zatim je primijetio da i s drvenim kuhačama može svirati. Uzeo je dvije kuhače u ruke i počeo udarati jednu o drugu.

Kada smo se poigrali s materijalima krenuli smo u izradu lutaka. Na Petrov prijedlog materijale smo posložili na pod. Prvo je odabrao tempere i kistove te je obojao nekoliko kuhača. Odložili smo pobojane kuhače da se osuše, a u međuvremenu smo izrađivali ostale lutke. Kako bi stvorio vlastite lutke, dopustila sam mu da ih izrađuje kako on to želi - da sam odabere kako će one izgledati, koje će materijale i boje koristiti. Kada se odlučio za kolaž papir upitao je da li mu mogu pomoći "*poškarati*". Neke dijelove izrezao je sam, a neke uz moju pomoć. Kako bi lutke bile kvalitetno izrađene i spremne za daljnju igru, uz moju pomoć, zalijepio je pripremljene dijelove na kuhače - no točno mjesto gdje će se što nalaziti odabrao je on. Tijekom izrade upitao me i za savjete, što bi mogao napraviti, pa sam mu ponudila neke od prijedloga.

Npr. obojao je kuhaču u žutu boju i upitao je što bi to moglo biti. Zatim sam ga navela na razmišljanje koja je malena životinja, koja može letjeti, žute boje. Došao je do zaključka da će napraviti pčelicu i rekao "*Onda treba napraviti prugice i krila.*" Kasnije je objasnio da će to biti curica pčela jer će joj staviti "*pink kosu*".

Fotografija 8

Na fotografiji 8 prikazana je izrada lutaka - bojanje temperama

Napomena: Privatni izvor

Fotografija 9

Na fotografiji 9 prikazana je izrada lutaka - rezanje kolaž papira

Napomena: Privatni izvor

Kao što je vidljivo iz fotografija, Petar je imao potpunu pažnju i koncentraciju tijekom izrade lutaka. Lutke smo izrađivali oko sat vremena nakon čega je njegova koncentracija padala pa smo se malo zabavljali i igrali s pomponima. Kada se odmorio sam je predložio da ćemo završiti lutke. Cjelokupna izrada lutaka trajala je dva sata, a rezultat našeg rada su kreativne i jedinstvene lutke. Petar je bio ponosan na svoj rad i odmah je krenuo do mame da joj pokaže što je sve napravio - objasnio joj je za svaku lutku što predstavlja, kakve je boje, što ima na sebi i slično.

Fotografija 10

Na fotografiji 10 prikazana je izrada lutaka - odmor (igranje s pomponima)

Napomena: privatni izvor

Fotografija 11

Na fotografiji 11 prikazane su izrađene lutke

Napomena: privatni izvor

7.2. PETROVO KAZALIŠTE

Kada smo završili s izradom lutaka donijela sam paravan kojeg sam izradila kod kuće. Petru se paravan jako svidio, ali nije znao čemu služi. Prvo je krenuo u njegovo istraživanje, spuštao je i podizao zavjese te je odlučio pobojati njegovu unutarnju stranu. Kada je naučio njegovu namjenu, odmah je želio glumiti. Uzeo je svoje lutkice i smjestio se iza paravana. Stvarao je predstave s raznim temama, događajima i situacijama. Prema njegovim reakcijama moglo bi se reći da se potpuno uživio u glumu, maštovito osmišljao sadržaj svojih predstava, imenovao likove, izražavao svoje emocije - baš kao pravi mali lutkar. U početku je zahtijevao da ga gledam u njegovoj lutkarskoj improvizaciji, a kasnije je pozvao da nam se pridruže i članovi njegove obitelji. Kada je imao veliku publiku njegovoj sreći nije bilo kraja. Pozvao je roditelje i braću da s njim i glume, podijelio svakome od njih lutke i tako su svi zajedno uživali u njegovom veselju.

Naš maleni projekt o lutkama je uspio, izradili smo kvalitetne i maštovite lutke s kojima smo kasnije improvizirali stvarajući predstavu. No najvažnije od svega jest da je Petar u toj aktivnosti uživao, da se zabavljao i veselio. Kada smo završili, upitao me hoću li uzeti to sebi ili se može on i dalje igrati. Naravno, sve je ostalo kod mališana koji se još uvijek igra i zabavlja s vlastito izrađenim lutkama.

Fotografija 12

Na fotografiji 12 prikazana je lutkarska improvizacija

Napomena: privatni izvor

8. ZAKLJUČAK

Djeca su sama po sebi vrlo kreativna i maštovita bića koja svijet oko sebe gledaju zadivljujućim očima. U njihovoj je naravi da su znatiželjna, da vole istraživati, eksperimentirati i istraživati nove stvari. Ponekad im je u aktivnostima potrebno samo malo motivacije i poticaja koje mogu dobiti od strane odraslih osoba. U njihovom se okruženju najviše nalaze roditelji i odgojitelji, koji su spremni preuzeti tu ulogu. U realizaciji uloge poticatelja i motivatora važnu ulogu imaju lutke. One nude brojne mogućnosti, mogu predstavljati, raditi i izreći sve što poželimo, pa čak i ono što je nemoguće u stvarnom svijetu. Lutke snažno angažiraju dijete, intelektualno i emocionalno, te pridonose razvoju različitih sposobnosti. Svaka lutka je lijepa na svoj način i svojom posebnošću privuče dijete. Djeca se obožavaju igrati s lutkama i one su za njih više od same lutke. Predstavljaju im autoritet, prijatelja, osobu na koju uvijek mogu računati, vjernog pratitelja koji je uvijek tu uz njih kad su veseli ili kad im je teško. “Lutka je važna djetetu, ona je njegov prijatelj kojem se može povjeriti i koji je nikad neće iznevjeriti. Ona ga može nasmijati, donijeti radost, uzbuđenje svojom pojavom, ali s druge strane može biti utjehom, može podijeliti djetetovu tugu” (Županić Benić, 2019, str. 113).

Lutke nude razne mogućnosti izvedbe i korištenja. One su od velike važnosti i za djecu, ali i za odrasle. Pomažu u izgradnji osobnog identiteta, boljih međusobnih odnosa, potiču dječji razvoj i služe za stvaranje kvalitetne i ugodne atmosfere u skupinama. Zbog svih tih prednosti važan su element u dječjim igrama, ali i planiranim aktivnostima u dječjim vrtićima. Lutka je bila i nikad ne bih trebala prestati biti omiljeni član odgojno-obrazovnih skupina jer “nikad nismo prestari da se igramo s lutkama”.

9. LITERATURA

Knjige:

1. Bastašić, Z. (1990). *Lutka ima i srce i pamet*. Školska knjiga, Zagreb.
2. Ivon, H. (2010). *Dijete, odgojitelj i lutka*. Golden marketing, tehnička knjiga
3. Kraljević, A. A. (2003). *Lutka iz kutka*. Naša djeca, Zagreb.
4. Kroflin, L. (2020). *Duša u stvari*. Akademija za umjetnost i kulturu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
5. Majaron, E., Kroflin, L. (2004). *Lutka...divnog li čuda!* Denona d.o.o., Zagreb.
6. Pokrivka, V. (1980). *Dijete i scenska lutka*. Školska knjiga, Zagreb.
7. Pokrivka, V. (1978). *Dijete i scenska lutka*. Školska knjiga, Zagreb.
8. Županić Benić, M. (2019). *Lutkarstvo i dijete*. Leykam international d.o.o., Zagreb.
9. Županić Benić, M. (2009). *O lutkama i lutkarstvu*. Leykam international d.o.o., Zagreb.

Članci i znanstveni radovi:

- Gržinić, J., Ilić, S., Vidović, K. (2009). Child and psychological aspects of a doll. *Metodički obzori 9, vol.5*, 45-59
- Kroflin, L. (2011). Upotreba lutke u poučavanju hrvatskog jezika kao inoga jezika. *Umjetnička akademija Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku*, 197-209
1. Zavoreo, E. (2011). Obilježja i razvojne mogućnosti dječje lutkarske igre. *Filozofski fakultet sveučilišta u Splitu*, 7-24

Časopisi:

1. Ivon, H. (2013). Lutka i lutkarska igra u kurikulumu predškolskog odgoja. *Školski vjesnik*, 62(1), 43 - 54
2. Ivon, H. (2005). Lutka u razvoju djeteta. *Dječji vrtić Obitelj*, 40(11), 6 - 11
3. Tomasović, J. (2016). Lutka u odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik: časopis za pedagoškijsku teoriju, tematski broj(65)*, 357 - 367

10. POPIS FOTOGRAFIJA

1. Prstna lutka (privatni izvor)
2. Lutka ginjol (privatni izvor)
3. Lutka zijevalica (privatni izvor)
4. Lutke sjene (<https://www.bookaholic.ro/personaje-din-povesti-marionete-si-teatru-de-umbre-in-arta-isabellei-baudelaire.html>)
5. Lutka javajka (privatni izvor)
6. Lutka marioneta (<https://tiendateatral.com/marionetas-de-hilo/8736-marioneta-de-hilo-pippi-calzaslargas-vestido-rojo.html>)
7. Stolne lutke (<https://objektivno.hr/zagreb-51-medunarodni-festival-kazalista-lutaka-pif-od-15-do-21-rujna-95382>)
8. Izrada lutaka - bojanje temperama (privatni izvor)
9. Izrada lutaka - rezanje kolaž papira (privatni izvor)
10. Izrada lutaka - odmor (privatni izvor)
11. Izrađene lutke (privatni izvor)
12. Lutkarska improvizacija (privatni izvor)

11. PRILOZI

Prilog 1. Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)